

показати глибину упадку, то таким творам годі заперечувати назви католицьких. Інша справа, що не всі католицькі твори можна зараз дати в руки молоді; подібно, як ніхто не дав би молодим людям читати деякі частини „Морального богословія” св. Альфонса Лігорія.

(Докінч. буде).

Володимир Залозецький

ФАШИЗМ І КОРПОРАТИВНИЙ УСТРІЙ*

I. ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАЛОЖЕННЯ ТА ПОЧАТКИ ФАШИЗМУ

Дня 13. вересня 1919. р. з'являється нагло Габрієле д' Анунціо з озброєними колюнами в Фіюме і на очах французьких та англійських окупаційних військ займає „збройною рукою” місто. Може не так важне саме опановання Фіюме Д' Анунціом, його сміливість та одчайдушність — по 15 місяцях він мусів під натиском переваги уступити з міста — як дух, що очолював цей відважний чин.

Цей дух пробивається в конституції „регенції з Карнаро”, себто фіюмської округи, як її переіменував новочасний італійський кондотьер. Була це республіка цехів і вільних професій, де привернено середньовічну засаду „чести праці”, і яка складалася з 10 цехів: робітників, урядників, промисловців, управителів фабрик, артистів, учених і інших професій. Цей устрій виростав з нового духа, що в нім лучилися три засади в одно: почиття національної гідності, достоїнства праці та добровільної дисципліни. Ці нові засади, проголошені д' Анунціом в „конституції з Карнаро” мали лягти в основу перебудови цілої Італії.

Цілий похід Д' Анунція закінчився невдачею, а огірчений поет серед кпин тодішніх офіційальних володарів демоліберальної Італії покинув Фіюме зо словами „не варто умирати за Італію”.

Але це, що в поетичній візії Д' Анунція заблисло тільки на один мент в часі загального занепаду повоєнної Італії, стало незабаром дійсністю в руках інших твердих та послідовних людей. Був це в кожному разі спонтанний прояв того духа, що незабаром обхопив цілий фашистівський рух, цілу новочасну італійську революцію**).

Коли дивимось нині, з перспективи вісімнадцятьох років на перші кроки фашистівської революції, то виглядає, наче б вона почалась без довшої підготовки, головно без основнішого ідейного підкладу. Правда, фашистівський рух творив свої ідейні основи в ході подій і наростання сил, емпіричним способом, спираючись на життєвий досвід, але очевидно не позбавлений він і ідеологічних початкових заложень.

*) Зміст цієї статті виголосив автор як доповідь під час тижня християнсько-суспільної освіти в дикло „Націоналізм і християнство” дня 2. III. 1939., який zorganizувало товариство українських студентів католиків „Обнова” у Львові.

**) Про прихід фашизму до влади пор. L. Bernhard: System Mussoliniego, Poznań, 1925.

Ідеями, що безперечно сильно запліднили фашистівський рух, були ідеї французького синдикалізму, соціологічні ідеї італійських мислителів Віка та Вільфреда Парета, та вкінці не менш і ідеї Макиавелля.

Може найбезпосередніше вплинув на нього ідеолог французького синдикалізму Жорж Сорель. Творець і провідник італійського фашизму, Беніто Муссоліні, заявив, „що ані Ніцшому, ані Вілліямові Джемсові (William James) не завдячує того, чим він є, а тільки Жоржеві Сорелеві”. Це саме відноситься і до передніх представників фашистівського руху.

Головною ідеєю, що сильно вплинула і одуховила фашизм, була ідея прямої, безпосередньої, явної боротьби робітничої класи, „класи продуцентів і борців”, яку Сорель уявляв собі як великий міт „генерального страйку”, як наполеонський міт робітничого пролетаріату, звернений проти капіталістичного устрою і проти держави. В цій явній, чесній, безкомпромісовій боротьбі, а не в боротьбі занархівованого руйніника засобів продукції — бажав Сорель піднести пролетаріат до вищих форм, надати йому характер лідарського змагання і піднести мораль робітника-продуцента на вищий щабель. Тому Сорель уважав, що тільки там є будуччина робітничого пролетаріату, де є сильно зорганізована і могутня промислово-капіталістична верства. Цей дух імперіялізму, міт рішальної боротьби продуцентів-робітників, що мав їх заправляти і виховувати для творчої, а не деструктивної праці, апотеозування сили (*la violence* в славнім трактаті Сореля: „*Reflexion sur la violence*“), пропагування „прямої акції”, духа постійного змагання і боротьби, які він протиставив гнилим і паціфістичним демоліберальним та соціалістичним ідеалам, — мали величезний вплив не тільки на ментальність провісників фашизму, але і на саму його початкову акцію. Створення фашистівських робітничих синдикатів, боротьба з соціалістичними ідеями, а навіть такий факт, як перехід творця фашизму, Беніта Муссоліні, з соціалістичного до синдикалістичного табору і разом із тим перемога синдикалістичного руху — все це очевидно ті могутні хвилі та імпульси, які годі уявити собі без впливу ідеолога та творця французького синдикалізму. З того бачимо, що вплив Сореля в головній концепції сягає далеко поза початки фашистівської революції і він допоміг сформувати неодну провідну ідею, ба навіть її зреалізувати в формах фашистівської держави. Можна сказати, що весь антиінтелектуалістичний, на ірраціональних моментах апотеозування сили і боротьби та прямої акції спертій міт „наполеонського епосу” робітників-продуцентів влився непереможною хвилею в духа фашистівської революції, сягаючи навіть до проявів фашистівського імперіялізму. Наче пророцтвом був висказ Сореля з 1912. р., що так схарактеризував Беніта Муссоліні: „Наш Муссоліні це не простий соціаліст, повірте мені: Ви побачите його колись, як він з мечем в руках на чолі святого батальйону буде вітав прапор Італії. Він — італієць XV. ст., він — кондотьер”. І не помилявся Сорель.

Але побіч того могутнього впливу Сореля на творців італійського фашизму є й великі різниці між Сорелевими ідеями і фашизмом. Вони зарисувалися не так може в самих початках т. зв.

чисто іраціонально-розгонової фази італійської революції, як в фазі другій, у фазі конкретно творчого державного будівництва. Звернемо увагу тільки на найважливіші моменти. В фашизмі нема всіх лібералістичних і утопійних моментів сорелівської ідеології. Зникає з овиду фашистівського державного будівництва ліберальна в своїх założеннях боротьба клас, яка займає ще дуже визначне місце в синдикалізмі Сореля, хоч уже й у нього прибирає вона форми боротьби, що має ушляхотнювати, а не беззачадно нищити одну класу одною, що має вирятувати загибаючу окцидентальну культуру від загрозливого для неї варварства. Далі зникає весь інтернаціоналізм, а фашистівські синдикати стають національними синдикатами. Щоправда, і в Сореля можна помітити відхил від марксівської тези, що, мовляв, пролетар не має батьківщини; на думку й Сореля, здоровий робітничий рух може вирости тільки на національно-державному ґрунті, але цей момент не займає у нього такого здецидованого місця, як у фашистівським руху. Взагалі Сорель консеквентно не продумав проблем, у нього багато суперечностей, що затемнюють світогляд, багато недосказаного, багато утопійного і незавершена небуденна в основах, але не доведена до кінця ідеологічна підбудова та проєкція. А врешті основна різниця — в концепції еліти і корпоративної структури громадянства! В фашистівському руху концепція єрархії, еліти, провідної меншости та корпоративної переорганізації громадянства грають першорядну роль, в Сореля ж поняття еліти має зовсім відмінне значення, а в корпоративній системі інстинктивно відчував він середньовічну реакцію та ставився до неї ворожо. Поняття еліти у Сореля консервативніше й органічніше та є поняттям „соціального авторитету” і не спирається патетично — на силу, крові чи расі.

Як би не було — з усіма протилежностями, прикметними живим соціальним ідеям і рухам, мусимо признати (в подрібну аналізі не будемо запускатись, бо вона для цілоти образу не потрібна), що Сорель, „такий чи інакший”, мав могутній вплив на фашистівську революцію, його зерно тут зійшло, показуючи, що всі прояви всесвітньої історії запліднюють творчі ідеї великих одиниць. Впливи Сореля сягають також і до російської советської революції та доказують, що ідей не можна патентувати, що вони можуть мати так само творчий як і деструктивний вплив. Але певне є, що вони запліднюють вплину на фашистівську революцію: може найсилніше до того причинилися споріднення, що впливають з латинської раси обох середземноморських народів, і їх подібні темпераменти. З одного боку сильна емоціональність полудневих народів з буйною уявою і фантазією, це, що ми називаємо гарячим темпераментом, з другого боку здержливі і гальмуючі тенденції старої античної римської традиції, що перейшли в кість і кров обох народів: це ясність думки, ясність цілей, це панування раціональних, холодно умово продуманих моментів над іраціональними вибуховими тенденціями розбурханої людської стихії^{*)}. Як Сорель жаха-

*) Нинішні контроверзи між обома середземноморськими народами пояснює видатний італійський історик Гуїдельмо Ферреро тим, що фашизм відійшов від старих традицій колишньої культурної спільноти. Можна б до цього

ється наслідків революційно-екстатичного якобінізму та радикалізму, як Сорель вимагає від робітничої еліти дисципліни і бачить реалізацію того ідеалу в промисловім столітті, що найліпше дисциплінує людину, так і його духовий ученик, що в своїх імперіяльних задумах викликає духа античного Риму, кидає в очі юрбі розбурханих революціонерів: „нагальність, так, нагальність, але реалізуюча (*violenza realizzatrice*), себто нагальність з конкретними ясними цілями”. І в іншій місці — цілком якби з творця італійського фашизму говорив дух Сореля: „*La revolution dene agere soprattutto un metodo*“. Революція повинна мати передовсім методу. Всюди і при кожній нагоді виступає він проти імпровізованої революції, бо не дозволене „з насильства робити собі спорт, мусить воно відповідати потреби хвилі”.

З тієї гармонії між емоційальним хвилюванням і почуттям реалізму та міри, які диктує розум, гармонії так дуже прикметної романським народам, що вирости на античній традиції, зрозуміло стає духова спорідненість між творцем французького синдикалізму і провідниками фашистівської революції.

Свідомо чи несвідомо впливали на фашистівський дух також ідеї великих італійських мислителів, як Джіамбатіста Віка та соціологічні твори Вільфреда Парета. Погляди Віка на ритмічний приплив і відплив творчих сил в історії, його теорія катастроф, що тоді навіщають людство, коли зникають всі творчі і етичні сили та коли людство мусить знову звертати до первісного, суворого, аскетичного, самозапєртого життя, його „*ritornar al principio*“, поворот до первісного, причинились так само до генези фашизму, як геніяльна теза Вільфреда Парета про вічний круговорот еліт, в яким одні провідні верстви гинуть, щоб зробити місце другим, так що історія людства це наче велике кладовище еліт.

Що ідеї Макіявелля, особливо доктрина про ціль і засоби, мали вплив на творця фашизму, про це свідчить його повний захвату „*Preludio al Principe*“, в яким Муссоліні захвалює гострий песимізм Макіявелля щодо людської природи та твердить, що наука Макіявелля нині актуальніша, ніж перед 400 роками.

Це і була ця духова атмосфера і це підсоння, що з нього зродилися перші фашистівські організації, які почав в березні 1919. р. групувати довкола себе тодішній редактор „*Popolo d' Italia*“, Беніто Муссоліні, в центрі італійської промисловости і робітничого руху — Медіоляні. Але крім тієї духової атмосфери треба взяти під увагу тодішню внутрішню і зовнішню ситуацію, в якій опинилася Італія по світовій війні. Перемога західних демократій відсунула Італію від реальних здобутків тієї перемоги — версальський договір поминув Італію. Обіцяне територіяльне поширення Італії над адрійським узбережжям та колоніяльна експанзія в східних частинах середземного моря залишилися тільки обіцянками, якими колісь перетягнули антантські держави Італію на свій бік, але тепер,

додати, що ті контрверзи випливають з глибоких змін, які зайшли в фашизмі в його останній розвоєвій фазі (поглиблення революції), і що чисто політичні різниці не покриваються все з культурними.

вигравши війну, не думали їх вповні дотримати*). Свідомість, що Італію кінець-кінців вивели в поле, дарма, що вона дуже багато жертувала, величезне задовження, спричинене війною, розпряжність, загальна деморалізація, якась психічна депресія, цілковитий занепад авторитету демоліберального уряду і його непопулярність, дорожня і безробіття, спричинене частинною демобілізацією воєнного промислу — все це причинилося до того, що Італія опинилася перед матеріальною та моральною руїною, перед маревом цілковитого хаосу й анархії. Серед тієї депресії, дефетизму, розчарування, матеріального та морального занепаду поширюється популярне гасло італійського публіциста Умберта Анджелі: „Guerra vinta, paese perduta“: Війна виграна, мир програний.

Радикальні настрої виходили головню з кругів здемобілізованих фронтових вояків, що, вернувшись з фронту, не могли знайти зайнять та прожитку і ставали незвичайно пригожим ґрунтом для всіляких погромницьких агітацій. Скоро вибухають страйки, що охоплюють цілу північну, промислову Італію, головню Піємонт та Лємбардію; на розпряжність вказує факт, що в страйках беруть участь навіть державні урядники і службовики. Ці радикальні настрої, ясна річ, використовує комуністична пропаганда, що доприводила до грізного стану в 1920. р., коли то робітники обсадили фабрики в Турині та Медіоляні. Тодішній італійський уряд був супроти тієї радикалізації настроїв і щораз то більшої загрози комуністичної революції цілком безрадий... Італія стояла над берегом безодні, або тяжкого внутрішнього перевороту.

Серед тієї загальної метушні виступають зперше перші фашистівські організації, а властиво перші фашистівські боївки (*fascio del combattimento*), що їх zorganizував Муссоліні 23. березня 1919. р. Без якоїсь глибокої і означеної ідеї, оживлені одиноко гаслом синдикалістичної робітничої революції і „прямою акцією“, виступають вони проти червоного терору, проти замишання і нищення фабрик робітниками, проти червоних трибуналів, що судили підприємців в ім'я світової революції, і проти тих всіх актів терору, що намагалися опанувати цілий край.

Треба признати, що Муссоліні вибрав найдогідніший психологічний момент. Він не вдарив на радикалістичний рух відразу, а терпеливо чекав відповідної хвилі, приготовляючи акцію на велику скалю. Тут показується не тільки його організаційний хист та знання революційних метод великих соціальних рухів школи Жоржа Сореля, але і пляновість акції та методичність в її реалізації.

І важне, що акція Муссолінія була наставлена на дві головні цілі: перемогти радикалістичні течії і одночасно здобути повну державну владу. Тут його методи були подвійні. Одна метода — спокійно проникати до державних функцій, т. зв. „*sostituzione*“ Фашисти повільно діставались до державних урядів, від найнижчих до найвищих, в центрі і в провінції. Там, де годі було заступити урядовця фашистом, Муссоліні завів систему „*duplicati*“, тобто попри дер-

*) Однак не треба забувати, що Італія в початках світової війни договір з центральними державами зломил і перейшла на бік антанти.

жавний орган засновувано такий же сам орган фашистівський. Ця незвичайно вміло проведена система, можна сказати, була рішальна в пізнішій фазі революції: давно перед захопленням державної влади фашисти пронизали собою цілий урядничий апарат, так що він в даний момент впав в руки фашизму як спійлий овоч. Ця метода повільного і систематичного проникання мало має спільного з методами революційними і вказує, що фашизм уже в самих початках користувався — попри засоби революційно-деструктивні і засобами державно-творчими та конструктивними. Тут уже не вистачав сам „міт пролетарської великої розправи з буржуазним порядком”, що його пропагував Жорж Сорель, залишаючи наслідки і конкретні завдання тієї боротьби в якійсь утопічній, недосказаній неясності. Фашистівські цілі були ясні і конкретні: боротьба і опанування існуючого державного апарату. Але попри це йшла боротьба в духу „action directe“. Фашистівські боївки (squadri d'azione) поставили себе поза всяке право і відповідали на червоний терор своїм терором. Від 1920—1922. р. вся історія фашизму — у тих актах терору, веденого твердою рукою, але все — методично. Таким способом наприклад усунуено погляд про незнищиму потугу генерального страйку. Муссоліні, виправдуючись перед закидами, заявляв: „існує насилля, що є моральне, і насилля, що є неморальне і глупе. Не можна з насилля робити собі спорту, мусить воно відповідати потребі хвили”; а далі: „супроти насильств в Росії, де між 1919—1920. р.р. засуджено на смерть два мільйони людей, а другі два мільйони вкинено до тюрем, наші акти насильства це дитинні забавки: „un gioco di fauciulli“. Наводжу ці місця не тому, щоб виправдувати насильство, а тому, щоб вірно зобразити тодішній стан.

Однак мусимо признати, що та двоторовість метод боротьби за владу, в якій з одного боку проявлялися творчі та конструктивні, з другого — чисто революційні та деструктивні сили — довела фашизм до перемоги, а не тільки до збільшення хаосу й анархії, тому, що тоді творчо-конструктивні сили були сильніші від революційних.

Послідовно будував Муссоліні свою організацію на засадах сліпого послуху, дисципліни та єрархії, окремі відділи, що спочатку мали характер розпорошених банд, вязав у військові формації, опановував майстерно залізниці, уформив штаб собі відданих старшин і так основно притотований рушив у 1922. р. на Рим. 28. жовтня знесено в Римі оповіщений стан облоги, бо ситуація була без виходу. Король закликвав Муссолініа, щоб перебрав владу.

Так закінчився перший етап фашистівської революції. Італія опинилася під фашистівським володінням.

II. ПЕРЕБУДОВА ДЕРЖАВИ Й УСТРОЮ

По маршеві на Рим Італія опинилася в руках фашистівського руху, але з того самого факту вона ще не перемінилась у фашистівську державу. Аж тепер починається найважливіша фаза фашистівської революції: починається перебудова і переміна державного устрою Італії, фаза, що вже триває повних 16 років і досі ще не завершена. Ця фаза перебудови державного устрою і зміни демолі-

берального ладу на фашистівсько-корпоративний безперечно найсутніша для розуміння фашистівської революції. В першій фазі всі енергії революції були звернені на те, щоб здобути і захопити владу, в другій — всі сили наставлені на перебудову устрою, себто на творчі проблеми державного будівництва. Аж тут фашизм мав здати свій великий історичний іспит, тут треба було розвинути всі творчі потуги, щоб глибоко й основно закріпити всі здобутки попередньої фази.

Пригляньмося ближче цій незвичайно важкій, другій, творчо-устроєвій фазі. Впадає відразу одна загальна риса в око, що провідники фашизму не приступають скоро і непередумано до якихось радикальних змін, а навпаки, зміни відбуваються дуже поволі, дуже продумано і мають навіть характер довгих дослідів та експериментів. Фашистівський законодавець працює так, що докіль якась нова устроєва форма не виправдує себе в житті, він її не вважає за дефінітивну й оминає всяке загальне доктринерство (може за далеко посувається в тім напрямі) — і ступає шляхом життєвого емпіризму. Маємо на це кілька живих прикладів.

Коли Муссоліні перейняв владу і став на чолі нового кабінету, то не знищив з місця старих парламентарних форм давньої конституційної монархії, а обняв владу так, як це зробила б нова опозиційна партія в Англії. Не був це переворот, а наче правне перебрання влади. Парламент не розвязано, а навпаки, парламент наче передав партії зовсім легально загальне право голосування. Щоправда, Муссоліні заявив, що він міг з парламенту зробити набивак для своїх вояків, але не хотів того зробити — і замість розігнати парламент провів нове виборче право в 1923. р., що забезпечило його партії більшість в парламенті, так званою системою умовної більшості (партія, що має 25% важно відданих голосів, дістає 2/3 мандатів). В тій реформі — а не цілковитім знищенні — італійського парламентаризму проявляється політичний реалізм та почуття міри провідника фашизму. Не без слушности він твердив, що „досконалі форми правління можливі тільки в книжках філософів (очевидно, з того не виходить, що не маємо їх читати!) і було б великим нещастям для Греції, якщо б там застосовано в дійсності Плятонову державну теорію. Не можна хвалити або ганити державних форм і уважати їх за вічні улаштування, але треба їх вибрати відповідно до духового (умового) чи економічного моменту положення кожного народу”.

Також помірковано та емпірично розвязує фашизм — від етапу до етапу — одне з основних устроєвих завдань — корпоративний державно-суспільний устрій.

Головні ідейні напрямні корпоративного устрою зясовані в карті праці (Carta del Lavoro), що має подібне значення для фашизму, як „деклярація прав людини і громадянина” мала колись для французької революції. Її затверджено по довгих дискусіях в 1927. р.

Карта праці передає найважливіші засади — містить, так сказати б, ідеологію фашизму і деякі практичні норми, що з тієї ідеологічної деклярації випливають і для нас мають менше значення.

Але її властива вага не у безпосереднім законодавстві, а в напрямних для законодавства — отже в засадничих питаннях.

Із засадничих питань карта праці нормує загальний характер фашистівської держави 1. в сфері політичній, 2. в сфері економічній і 3. в сфері відношення праці до одиниці, корпорацій (синдикатів) та держави.

Основна засада фашистівського державного устрою міститься в першій точці карти праці і звучить: „Італійський народ це організм, що має цілі і способи діяння вищі, ніж одиниці, або звязки, які на нього складаються. Є він єдністю духовою, політичною і економічною, що здійснюється цілковито в державі”. Ця декларація засади політичної фашистівської держави має величезне значення тому, що на ній спирається, з нею стоїть і з нею падає ціла ідеологічна концепція фашистівської держави від самих її початків аж по нинішній день. Як з тієї декларації бачимо, є це поняття інтегральної та тотальної держави, проведеної з залізною консеквенцією в усіх дальших постулятах карти праці і в цілім фашистівським законодавстві та очевидно в цілім італійським публичним життю. Побудована та засада не на гармонії та рівновазі між одиницею, звязками одиниць, громадянством (нацією) та державою, а на перевазі держави, себто, на думку фашизму, вищої категорії над одиницею, звязками одиниць та громадянством. Без сумніву, ця перевага держави над громадянством це рішуче пірвання з дотеперішніми засадами демократично-ліберального типу держави, в якім громадянство мало перевагу над державою і в своїх наслідках при Сильною реакцією на той стан цілковитої атрофії сильної влади в демоліберальних державах являється фашизм, що не тільки зберігає авторитет сильної влади, але і їй всі інші функції громадянського життя беззастережно підпорядковує.

Той сам антиліберальний принцип бачимо в інших засадничих справах карти праці, а саме в справах економічних і нового розуміння праці. Праця умова і фізична — говорить 2. точка карти — це громадянський обовязок і підпадає опіці держави, а далі, що „залишається цілковиту свободу найрізноморднішим професійним звязкам, організаціям, але тільки синдикат правильно залегалізований і підданий контролі держави має право репрезентувати групу працедавців або робітників”. Тими ляпідарними засадами карта зазначає трудовий характер фашистівського устрою. Праця це не право одиниці, як в демоліберальній системі, праця це морально-етичний обовязок кожного громадянина. А кожна зорганізована праця в групах із спільними інтересами продуцентів не є вільна, а підпадає контролі держави.

А далі, одна з найважніших трудових засад, що при збірних умовах праці протилежні інтереси працедавців і робітників намагається карта солідарно підпорядкувати вищим інтересам продукції. Це одна з найважніших засад карти, що вдаряє в ліберальне, соціалістичне та марксівське гасло непримирної боротьби кляс і підюджування одних кляс проти одних, головно кляси робітничої проти кляси працедавців-підприємців. Тут „карта праці” видвигає нове гасло солідарности продуцентів, себто працедавців та робіт-

ників, щоб піднести рівень національної продукції. На місце непримирної боротьби клас стає нова засада солідарности в ім'я спільних вищих інтересів продукції.

А вкінці ще одна важна засада, що інтервенція держави в області продукції може наступити тільки тоді, коли заведе або устане підприємчивість одиниці, або коли входять в гру політичні інтереси держави. Інтервенція може наступити в формі надзору, допомоги або безпосереднього заряду. Ця остання засада охороняє приватну ініціативу в сфері продукції і наче заперечує тоталістичній тезі, що цілу ініціативу передає в руки держави. З другого боку відчиняє наростіж двері державному інтервенціонізму головню тоді, коли на думку законодавця входять в гру політичні інтереси держави. Зрештою, до того питання вернемось, обговорюючи систему корпорацій.

Карта праці з одного боку підкреслює інтегральний характер держави, з другого — дає загальні напрямні в сфері продуктивного економічного життя. Ці напрямні протиставляться найрішучіше ліберальним засадам продукції: вільній конкуренції, свободі праці та продукції, безконтрольності економічного життя та нічим необмеженій боротьбі клас, заступаючи їх економічною солідарністю та засадою соціальної справедливости (*giustizia sociale*). Залишають натомість ініціативу продукції і підприємчивість — одиниці, але одночасно дають широке місце для державного інтервенціонізму, вкінці підкреслюють трудовий принцип, видвигаючи основно значення продуктивних верств громадянства. Таким чином в „карті” зарисовуються ясно ідеологічні напрямні фашистського устрою, що лягли в основу нового державного будівництва фашистської Італії.

Уже в засадничих питаннях видвигає „карта праці” т. зв. синдикати та корпорації. Якраз тепер черга на них.

Корпоративний устрій увів у життя закон з 5. лютого 1934. р. Яке значення має він, вказує висказ провідника фашизму, що фашистська держава є або корпоративна, або не є фашистська. В чому ж цей корпоративний устрій? — У корпораціях. Але тому, що корпорація — новіша форма устрою, а перед нею існували синдикати, мусимо висвітлити ролю синдикатів та корпорацій і їх відношення до себе. Синдикати це окремі організації робітників і підприємців, цебто до них окремо входять робітники, окремо підприємці. В корпораціях натомість є разом робітники і підприємці. В одних лучать членів спільні інтереси праці і продукції, отже окремо працедавців і окремо робітників — в других лучать різні інтереси працедавців та робітників. Був момент, де розбудова корпорацій загрожувала синдикатам, і були голоси, щоб знести синдикати, а на їх місце зорганізувати за німецьким взором „фронт праці”. Але кінець-кінців синдикати залишили побіч корпорацій і вони, хоч обмежені корпораціями, існують далі. Це концесія інтегральної та тотальної засади в бік деякої автономности професійних організацій, хоч досить обмеженої. Виходить це із такої оборони синдикатів: „Якщо б навіть розв'язання синдикатів давало одиниці теж добру охорону її слухних інтересів, то не відповідало б це політичним цілям, а передовсім фактові, що одиниця це не атом, згу-

блений у незрізничкованій масі, де стоїть супроти держави, що правда могутньої і справедливої, але далекої” (Augusto Venturi: Lavoro Fascista).

А тепер пригляньмося корпоративній структурі італійської держави. Вона щоправда ще не завершена, але вся розвоює тенденція фашистівського устрою прямує консеквентно до цієї мети.

Корпорації це організації, це є робітники і працедавці. Вони попри синдикати — наче основні клітини фашистівського устрою. Але корпорації, що містять в собі головні галузи продукції, це не вільні та автономні тіла. Корпоративний закон з 1934. р. означає їх характер: корпорації це органи державні. Чому вони державні органи? Фашистівське законодавство аргументує це так: „Так звана автономічність продукційних категорій годиться знаменито з інтервенцією держави. Інтерес індивідуальний продуцентів це не ціль сама в собі, але засіб уживаний державою, щоб реалізувати інтерес цілого народнього колективу. Ось причина, чому корпорації повинні остатись державними органами. Це не значить, наче б держава брала на себе продукцію, що її, зрештою, не беруть на себе і корпорації. Продукція за винятком випадків спеціальної політичної ваги, — про що вже говорить карта праці, не належить державі, а приватним одиницям. Одинок дисципліна, узгіднення, удосконалення продукції належить корпораціям, органі державному, але водночас автономічному**“).

Виглядало б, що корпорації це наче синтеза автономічних і державних тіл. Практика життява — як зараз побачимо, трохи відмінна.

При поділі на корпорації рішили врешті решт по довгих дискусіях не окремі продукційні бранжі, а великі продукційні галузи та продукційні циклі, цебто повязання найбільш до себе зближених галузей продукції. З первісних 44 корпорацій остались в той спосіб тільки 22.

Отже за великими галузями продукції і продукційного циклю діляться корпорації на три великі групи:

А. Корпорації продукційного рільничо-промислово-торговельного циклю.

Б. Корпорації продукційного промислово - торговельного циклю.

В. Корпорації для продуктивної діяльності господарських послуг.

До перших двох груп належить по вісім корпорацій, до останньої тільки шість. Рішальним моментом в таким поділі на корпорації було получения найбільш до себе зближених продукцій. І так для прикладу наведемо найважнішу групу А, де рішають хліборобські продукти, а з ними продукційним циклем найбільш спорідненні галузи продукції**):

- 1) збіжжя,
- 2) городництво, садівництво, яринництво,

*) Пор. Т. Chromecki: Autorytatywne państwo korporacyjne Mussoliniego, 1938, стр. 138—139.

***) Пор. вище наведені зіставлення: Т. Chromecki, цит. праця.

- 3) управа винограду, вино,
- 4) олій,
- 5) бураки і цукор,
- 6) годівля худоби і риби,
- 7) дерево,
- 8) волоконні продукти.

Отже рішають великі галузи продукції відповідно до тієї ролі, яку вони грають в економічному житті Італії. Щоправда, цей поділ ще не дефінітивний і є ще різні люки, які фашистівське законодавство залишило на те, щоб їх вміру потреб на основі життєвого досвіду доповнити. Такий сам поділ рішав також у другій та третій групі.

А тепер сама внутрішня структура керівних органів корпорації, т. зв. Рад корпорацій. Голови корпорацій іменують шеф уряду. Містоголови це члени фашистівської партії і на них тяжать всі обов'язки. Далі маємо відповідне до ваги і значення даної корпорації число працевдавців і робітників, але число паритетне, щоби рівну кількість працевдавців і робітників, — на це останнє фашистівський уряд кладе особливу вагу. Голова корпорації покликуює крім цього до складу корпорації кількох фахівців. Також в кожній корпорації є по три представники фашистівської партії. Для прикладу наведемо кілька важніших корпорацій:

Збіжжя має 13 працевдавців, 13 робітників, трьох фахівців, трьох представників фашистівської партії, разом 32 члени.

Металургія і механіка має 28 працевдавців, 28 робітників, 4 фахівці, 3 представники партії, разом 63 члени.

Вибори до Рад корпорацій очевидно не мають нічого спільного з демократичними виборами. Вибори відбуваються всередині т. зв. народних федерацій, щоби в великих синдикатах даної продукційної галузі. Про вибір кандидатів не рішає виборча агітація, або якісь демагогічні гасла, а рішає якість, знання фаху і галузі продукції. Це вибори приготовлені з гори професійними, державними і партійними чинниками, так, що до Ради дістаються тільки ті, що тішаться повним довірям рішальних чинників.

Головне завдання корпорацій — узгіднювати найспірніші питання збірних умов праці. *Вирішну ролю в корпораціях має всюди держава і партія. Без тих двох чинників функціонування корпорацій годі подумати. Вони — органи державні.*

Що корпорації найтісніше зв'язані партією та державою, про це свідчить такий висказ Муссолініа: „Щоб корпоративізм був повний, комплетний, цілковитий, революційний, на те треба трьох умовин: монопартії, що лучить всіх спільною вірою і дає політичну дисципліну, держави тотальної, що все поглитує, перемінює, зміцнює цілу енергію, всі інтереси, цілу надію народу. Третя умовина — це високий ідеалізм, що існує завдяки фашизмові в Італії”.

Тим висказом Муссоліні недвозначно опреділив корпоративізм як інтегральний та тотальний, залежний від партії і держави, згідно зо своєю провідною максимомою: нічого проти держави, але і нічого поза нею.

А тепер на кінець ще кілька слів про саму державну структуру.

Ясна річ, що глибокі структурні зміни в італійському громадянстві відбулися і в устроєвій ділянці.

Спочатку обмежено значення парламентарно партійного устрою так, що кандидатів до палати послів пропонували організації синдикалістичні, назначувала Велика Фашистівська Рада, а виборці сповняли тільки чисто формальний акт потвердження. В 1936. р. Муссоліні виступає з проєктом переміни Корпораційної Народньої Ради в корпораційний парламент, що буде мати назву: палата фашистівських союзів та корпорацій (Camera delle Fasi e delle Corporazioni). Це остаточне завершення фашистівської конституції має наступити в 1939/1940. році. Тим мають досягнути ідеал фашистівської держави, цебто державу як корпорацію корпорацій. З партійно-ліберального перемінився італійський парламент в чисто корпоративний.

В правній сфері ця реформа поширює державний інтервенціонізм на ділянку законодатних тіл. Егзекутивна влада має тепер перевагу над владою законодатною. Є вона, як твердить творець того корпоративізму: всеприсутня і активна в житті народу, є це влада, що щохвилі знаходиться перед питаннями, які має вирішувати. Розпоряджає вона всіма збройними силами держави і вправляє в рух скомпліковану машину державної адміністрації. Тому не може вона бути зредукована до другорядної ролі, до групи манекінів, що танцюють так, як цього хоче химерність законодатних зборів”.

Тому в палаті фашистівських союзів та корпорацій нічого не буде можна видвигнути на порядок дня без згоди шефа уряду. Отже це цілковита перевага виконної влади чи волі в ній шефа уряду, в нинішній ситуації творця фашизму, що сам заявив, що влада мусить спочивати в руках обмеженої кількості людей, які творять ідеальну єдність на це, щоб вповні реалізувати свою волю. Влада законодатна та судейська повинні тільки удосконалювати та зміцнювати в деякім зміслі владу виконну. Отже все піддане державі, що перемінюється в тотальний та інтегральний чинник.

III. ІДЕОЛОГІЧНО-ДУХОВИЙ ЗМІСТ ФАШИЗМУ І ЙОГО ПЕРСПЕКТИВИ

Досі ми старалися по змозі *об’єктивно* з’ясувати генезу та саму структуру фашистівського руху і його державного устрою. Щоб щось навітлювати, треба передовсім знати його фактичний стан.

А тепер на закінчення кілька слів про відношення фашистівського руху до переломової духової кризи нашої доби. Аджеж без сумніву — і тут ми вже зуміли перебороти погляди позитивізму — фашизм це також явище відповідних ідейних змагань. І власне це духове обличчя фашизму для нас може і найцікавіше, бо воно дає змогу зорієнтуватись, яке місце займає він серед інших духових явищ нашої доби.

Ясна річ, мусимо підвестись тут трохи вище та здобутись на трохи ширше історично філософічне та соціологічне опрелілення фашизму як духового феномену. Затягне змагання двох від себе відмінних духових типів, двох світоглядів, двох духових орієнтацій виринає щораз різкіше з хаотичної темряви повоєнних часів: зма-

гання індивідуалізму та універсалізму. Між тими обома світоглядними орієнтаціями хитається весь час розгарячкований живчик нашої доби, окрилює ціле наше духове життя. Перехід від одного світосприймання до другого так сильно потрясає основами всього духового життя та відбувається серед таких драстичних реакцій, що нераз важко зорієнтуватись, що в тому шуканні за новими шляхами окцидентального людства творче, сильне, здорове і має перед собою будучину, а що деструктивне, що є ільки відрухом та механічною реакцією на органічне зло...

З одного боку наче кінчається індивідуалістична доба, цебто кінчається екстремістичний індивідуалізм, який за мірило всіх вартостей від ренесансової доби уважає індивід-людину з її, ніякою етикою та релігією необмеженою, матеріальною та духовою експанзією. Кінчаються зроджені індивідуалістичними століттями форми ліберально-демократичного устрою, кінчаються форми капіталістичної господарки і визиску продуктивних сил, кінчається „боротьба клас” і нічим необмежена конкуренція, кінчається в духовій сфері всепанівний матеріалізм, з його діалектичними формами механічних еволюцій до поступу і якогось матеріального земного просперітегу, що відкинув всілякі онтологічно-метафізичні основи людського буття... А з другого боку наче народжується зарання нового світогляду, *універсалістичного*. Не нічим необмежений індивід — а щось універсальне, що егоїстичні змагання цього індивіда обмежує, стає загально громадянським чинником. В імя цього загального чинника обмежується занадто буйну експансію капіталістичного ладу, боротьбу клас, вільну конкуренцію, в сфері політичній нічим необмежену свободу, вкінці в сфері духовій необмеженому та виключному пануванню розуму і волі протиставиться щось іраціональне, надраціональне та надрядне...

А тепер запит, чи фашистівський світогляд це світопогляд, що дійсно визволився з індивідуалістичного XIX. в. і творить заранне універсалізму?

Немає сумніву, що в фашизмі є багато моментів, які вказують на нові універсалістичні течії, як напр. усунення класової боротьби, заміна парламентарно-партійного устрою корпоративним, обмеження вільної конкуренції, піднесення соціальної ролі праці, але з другого боку спостерігаємо тенденції, що видвигають на місце нічим необмеженого *максималістичного індивідуалізму XIX. в.* — *максималістичні універсалістичні тенденції*. Ці максималістичні універсалістичні тенденції проявляються головню в омніпотенції держави, в диктаторській системі, в монопартійності та в етатизуванні всього громадянського життя. Реакція проти необмеженого індивідуалізму була така сильна, що перейшла в другу екстрему. І так, як колись індивідуалізм загрожував всім надрядним загальним починам колективного життя, так тепер крайній універсалізм нищить індивідуальний чинник тим, що нівелює індивідуальну свободу одиниці аж до її цілковитого zdeґрадування та пониження. В той спосіб порушено рівновагу громадянського життя не менш, ніж у індивідуалістичній добі, бо кожне здорове громадянське життя складається з обох чинників, цебто індивідуального і універсального, які тільки аж спільно це життя реґулюють.

Італійський фашизм це революційне ферментування, в яким, як у всіх революційних рухах, змагаються з собою найяскравіші екстремі. Нові ідеї навіть у змаганні зо старими за сильно з ними ще звязані, щоб могли від них зовсім усамостійнитись, а передовсім в кожній революції догниває, як слушно зауважує Бердяєв, старий лад. І так видається, що італійський фашизм, дарма, що він переломовий, не є ще заранням нової грядучої доби — може він на терені Італії тільки що приготворює ґрунт під її прихід...

*

Дозволимо собі на кінці протиставити тій картині подібний, але відмінний громадянський рух, що проявився в португальським корпоративізмі. На наш погляд, португальський державний устрій — твір великого державного мужа Олівейри Салязара — більш зближений до універсального світогляду, ніж італійський фашизм. І португальський устрій має в собі щось з диктатури — перехід від індивідуалістично-ліберальних форм до корпоративних без диктатури, видно, неможливий — але „диктатура” Олівейри Салязара це ніяка самоціль, а тільки тимчасовий засіб, щось в роді *malum necessarium*.

Для Салязара політика — тільки засіб для морального перевиховання громадянства, для його етичного та морального піднесення і удосконалення. Він послуговується, як це відмічує в своїй прегарній книжці про Португалію Гонзаг де Рейнольд, диктатурою як одиноким засобом, щоб державу увільнити власне від етатизму і спрямувати її на шлях властивих завдань. Португальський корпоративізм, навпаки, як італійський, не є державним, а звязковим, як слушно відмічує теоретик португальського корпоративізму Теотоніо Перейра. „Ніхто з нас — твердить Салязар — не відважився б проклямувати всесилу держави супроти маси людей, що мали б в такому випадку бути тільки матеріалом для великих політичних здійснень. Ніхто з нас не поважився б покористуватись насильством супроти матері всіх прав, нехтувати сумлінням окремих людей або усувати оправдані громадянські „свободи”. Тому португальський устрій побудований на родині, громаді, самоуправних тілах, професіях та корпораціях, а держава не має всього виконувати, всіх функцій брати на себе, а тільки всім... кермувати.

І Салязар провів глибокі реформи в державнім та громадянським житті Португалії. Усунув партійно-ліберальний устрій і замінив його корпоративним, основно оздоровив фінанси, припинив шкідливі впливи інтернаціонального капіталу, поправив соціальні відносини, повернув Португалії давно затрачений авторитет, урегулював вітальне для існування Португалії кольоніальне питання, привернув почуття самосвідомости — але водночас оминув найбільшу небезпекку сучасности, а саме приголомшення і умертвлення всього життя скрайним державним тоталізмом, етатизмом та насильним механізмом.

Між слабою і сильною державою, між пониженою і обожаною державою стоїть португальська держава — каже влучно той сам Г. де Рейнольд — як держава сильна, але її сила обмежена етичними законами, з міжнароднім правом та гарантією свобод кожної оди-

ниці, які спираються на високих вимогах соціальної відповідальності загалу.

Глибокою поміркованістю відзначається також його відношення до національної проблеми. Салязар — прихильник поміркованого націоналізму, цебто він збуджує з одного боку почуття самосвідомості у португальців і свідомість їх історичної величі та традиції, але з другого боку цей націоналізм — тільки частина дороги, а не властива ціль, бо нація крім національних має і універсальні цілі, цебто мусить зайняти місце серед інших народів, і не повинна від них штучно в собі замикатись. „І хоча ми любимо свій край — твердить в одній промові Салязар — то ми не признаємось до агресивного, виключного та ненависного націоналізму, навпаки, коли ми з любов'ю відносимось до поняття Батьківщини, то тому, що серце нам каже і розум нам диктує, що національна площа — найліпша для життя і інтересів людства. В тих висказах пробивається універсально-християнське розуміння служби нації, служби через націю для людства.

Таке саме помірковання пробивається в економічних питаннях. Салязар виступає за поміркованою автаркічною, а не за абсолютною господарською ізоляцією.

А тепер запитаємо, звідки взялась ця поміркованість при всій рішучості в задержуванні головних ідейних принципів у творця новочасної Португалії? Ця поміркованість, велика рівновага духа, та глибока дозрілість поглядів, що характеризує також дуже спорідненого з ним українського державного мужа і мислителя Вячеслава Липинського, має своє коріння в ідеях християнського поміркованого, а не екстремістичного універсалізму. Від нього віє духом таких ідеологів з „Action Francaise“ як Шарля Морра, Le Play, Tour di Pin, або енциклік Льва XIII. та Пія XI. Його корпоративізм стоїть, подібно як і клясократична ідея Липинського, під сильним впливом поміркованого універсалізму християнських мислителів та соціологів, що і по нинішній день спираються на безсмертних творців середньовічної християнської думки, головню ж Томи з Аквіну.

Цей поміркований універсалізм, що перед ним, на наш погляд, відкривається велика будуччина, творить могутню синтезу між признанням індивідуальної, але обмеженої свободи одиниці, і між універсальними вимогами. Він не нищить одні підстави суспільного життя другими, тільки будує свої форми життя на рівновазі обох чинників. Цю рівновагу нарушив як індивідуалізм XIX. в., так і радикальна реакція в нинішніх часах.

Здається нам, що від привернення тієї захитаної рівноваги, що затратилася в хаосі революційних змагань нашої доби, залежить вихід з духової безнадійності нашої доби, але може аж прийдешніх поколінь.

З усіх нових спроб відродити старий корпоративний лад одинокка Португалія зуміла надати йому характер справді християнської держави, щодо суті і змісту, бо вдалось їй усунути всі болячки ліберального партійництва з його матеріалістичним егоїзмом індивідуалістичних інтересів з одного боку, а з другого — не попала в другу екстрему універсалістичного етатизму, який егоїзм і без-

прикладну матеріалістичну експанзію одиниці заступив такою ж самою егоїстично-матеріалістичною експанзією держави, як напр. бачимо це на різних колективістично-тоталістичних експериментах.

Тому португальський корпоративізм повинен присвічувати для кожного, хто в часах занепаду всіх моральних та етичних основ окцидентального людства вірить, що можливий є поворот дійсно християнських форм громадянського і державного життя. Тут ми повинні всі без винятку, що віримо в відродження правдивого християнського духа, *contra spem sperare*.

Львів, 2. III. 1939.

Література, що з неї користав автор статті: *Mussolini B.*: La mia politica dell' Italia (Discorsi e dichiarazioni dal 16 nov. all' 11 dic. 1924), Milano 1928; Discorsi del 1926, 1927, 1928. — *Rocco A.*: La trasformazione dello Stato, Roma 1927. — *Bottai*: La Carta del Lavoro, Roma 1938. — *Bottai*: Esperienza, corporativa, Roma 1938. — *Turati D.*: Le origini e lo sviluppo del Fascismo, Roma, 1928. — *Antonio Menotti Corvi*: Ustrój faszystowski w Italji, Warszawa, 1930. — *D-r Tadeusz Chromecki*: Autorytatywne państwo korporacyjne Mussoliniego, Warszawa, 1938. — *L Bernharel*: System Mussolini, Berlin, 1922. — *Gonzaque de Reynold*: Portugal, Paris, 1936; Salzburg-Leipzig, 1938. — *Président Salazar*: Comment on relève un Etat, Paris. — *O. Salazar*: La révolution dans la paix, Paris. — *Michael Freund*: Georg Sorel: Der revolutionaere Konservatismus, Frankfurt, 1932.

А. Животко

МОВНА БОРОТЬБА В ПРЕСІ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

(Продовження).

Не меншу увагу звертали на себе т. зв. „листи до редакцій”, писані нібито такими колективами, як батьки, „обивателі” чи громадяни того чи іншого села і под. Як зразок може служити один з тих листів, що його опубліковано в ч. 5. за 1935. р. в тім же часописі — „Наш Путь” — з безіменним підписом, просто: „родители из Королева”. Ішло про народні пісні, що їх співали діти-школярі з Королевої в/Т., а передавало радіо. Давши відповідну цілому тонові часопису оцінку цього виступу, лист кінчається такими рядками: „...чувствуеш себя если не на неньгѣ Украинѣ, то во всяком случае неловко”. Характерний вислів російського інтелігента десь із середньої Росії і в жадному разі не місцевого.

А що автори подібних листів чи заміток не були місцеві, можна бачити хоч би із свідчення такого часопису, як „Земледельска Политика”. Підкресливши в одному із своїх чисел за 1937. рік, що „справедливість вимагає признати, що П. Русь перед 17 роками не мала своєї рускої інтелігенції”, вказує цей часопис, як співробітники органів так званого руского напрямку не знають рускої (російської, великоруської) мови і стверджує, що до їх редакцій засіли російські емігранти, „котрі пишуть... таким тоном, як би П. Русь була царською Росією”.

Не дуралися подібних способів поборювати українську мову й культуру і інші органи так зв. руского напрямку, як „Свободное